

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 745:67/987

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-8>

Володимир РОПЕЦЬКИЙ,

orcid.org/0000-0001-5700-8781

Заслужений діяч мистецтв України,

доцент кафедри графічного дизайну та мистецтва книги

Української академії друкарства

(Львів, Україна) vropetsky@gmail.com

ТРАДИЦІЙНИЙ ЛЕМКІВСЬКИЙ ОДЯГ ЯК ЧАСТИНА ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

Узагальнено, що одним з важливих елементів етнічної культури й декоративно-ужиткового мистецтва лемків є одяг, що є основою традиції, акумулятором ментальності того чи іншого етносу. Одяг є не менш невід'ємною частиною повсякденного життя, спрямованою на життєзабезпечення, оскільки одяг виник у результаті адаптації людини до довкілля. Тому одяг у всі часи був найважливішим адаптивним елементом, що найбільш успішно допомагав людині освоюватися в нових умовах. Підсумовано, що традиційний одяг лемків як елемент повсякденної культури завжди відображає матеріальну (технологічну, виробничу, економічну) сферу суспільного життя, що дозволяє наблизитися до розуміння базових соціальних структур у їхньому історичному розвитку й інтегрує частину декоративно-ужиткового мистецтва.

Установлено, що особливістю традиційного одягу є те, що він, тісно пов'язаний з життям лемків, створювався не однією людиною, а був результатом колективної творчості лемків в сфері декоративно-ужиткового мистецтва. Тому основні елементи традиційного одягу лемків формою були загальними для всього етносу лемків і мали яскраво виражений етнічний характер. Традиційний одяг лемків відображав всі зміни повсякденного життя. Насамперед зміни в одязі пов'язані зі змінами типу господарської діяльності. Основною характеристикою традиційної одягу лемків є його стійкість на досить тривалому відрізку часу, але не можна стверджувати, що традиційний одяг не змінювався століттями.

Констатовано, що одяг лемків містить інформацію про вік і соціальний статус власника, про його статеву приналежність, місце проживання (етнос) і життєвий уклад, професію та звичаї, релігійні уявлення та епоху, втілюючи цілісну модель, що інтегрує універсали традиційної картини світу. Традиційний костюм лемків поряд з мовною культурою, усною народною творчістю, обрядовими традиціями утворює єдину знакову систему, відбиваючи певний спосіб життя. Розгляд традиційного одягу лемків як своєрідної мови культури можливий з точки зору витлумачення костюма як особливого виду семіотичної системи.

Ключові слова: *лемки, етнічна група, традиційний лемківський одяг, традиційний костюм лемків, мистецтво.*

Volodymyr ROPETSKYI,

orcid.org/0000-0001-5700-8781

Honoured Art Worker of Ukraine,

Associate Professor at the Department of Graphic Design and Book

Ukrainian Academy Printing

(Lviv, Ukraine) vropetsky@gmail.com

TRADITIONAL LEMKO CLOTHING AS A PART OF DECORATIVE AND APPLIED ART

It has been generalized that clothing is one of the most important elements of ethnic culture and decorative and applied art of Lemkos. That is the basic of tradition, accumulator of the mentality of one or another ethnic group. Clothing is no less an integral part of everyday life, aimed at providing life support, since clothing arose as a result of human adaptation to the environment. That is why clothing during all times was the most important adaptation element, which helped people more successfully get used to new conditions. It has been summarized that traditional Lemko clothing, as an element of everyday culture, always reflects material (technological, industrial, economic) sphere of social life that allows coming closer to understanding basic social structures in their historical development and integrates part of decorative and applied art.

It has been determined that the peculiarity of traditional clothing is also the fact that it closely related to life of Lemkos, was created not one person and became a result of collective creativity of Lemkos in the field of decorative and

applied art. That is why the main elements of traditional Lemko clothing were general for the whole Lemko ethnic group and had a clearly expressed ethnic nature. First of all, changes in clothing are related to the changes in practical activity type. The main description of traditional Lemko clothing is its stability over a fairly long period of time, but it cannot be argued that traditional clothing has not changed for centuries.

It has been stated that Lemko clothing contains information about age and social status of the owner, about his/her gender, place of living (ethnic group) and lifestyle, profession and traditions, religious ideas and era, embodying a holistic model that integrates the universals of the traditional world picture.

The traditional Lemko costume together with language culture, oral folk art, ritual traditions forms a single symbolic system, reflecting a certain way of life. Analysis of the traditional Lemko clothing as a kind of language of culture is possible from the point of view of interpreting the costume as a special kind of semiotic system.

Key words: Lemkos, ethnic group, traditional Lemko clothing, traditional Lemko costume, art.

Постановка проблеми. В останні роки в історичній науці та культурології зріс інтерес до проблем повсякденності, стали з'являтися дослідження з проблем побутової, декоративно-ужиткової культури, що виражає стійку типологічну визначеність конкретної історичної доби. Історія кожного етносу формувала унікальний культурний простір і спосіб життя, що втілювали базові уявлення епохи про світопорядок, вічність, життя та смерть. Вивчення повсякденності, втіленої в формах організації навколишнього простору, у створенні ідеальних канонів повсякденної поведінки людини, її зовнішнього вигляду, вводить ці явища в проблемне поле сучасної науки. Крім того, вивчення традиційної культури народів (національного характеру, психології, звичаїв та традицій, релігійних поглядів народу, особливостей повсякденної культури) – важлива складова національної політики. Такі дослідження збагачують як етнологію, й культурологічну науку загалом. Вивчення культурної спадщини лемків передбачає виявлення та наукове обґрунтування тих елементів традиційної й декоративно-ужиткової культури, які є специфічними. У традиціях проявляється народний характер, його своєрідність.

Одним з важливих елементів етнічної культури й декоративно-ужиткового мистецтва лемків є одяг, що є основою традиції, акумулятором ментальності того чи іншого етносу. А також одяг є не менш невід'ємною частиною повсякденного життя, спрямованою на життєзабезпечення, оскільки одяг виник у результаті адаптації людини до довкілля. Тому одяг у всі часи був найважливішим адаптивним елементом, що найбільш успішно допомагав людині освоюватися в нових умовах. Крім того, одяг має ще одну важливу властивість – можливість широко і миттєво реагувати на всі події, що відбуваються. Тобто він повною мірою відбиває зміни у культурному досвіді лемків на різних етапах історії їх існування, будучи своєрідною візитною карткою епохи. Все, чого могло досягти людство у різних сферах діяльності, знаходило своє відображення в одязі.

Лемки – найзахідніша частина русинів, та й взагалі всіх східних слов'ян. Вони в культурному, лінгвістичному та релігійному відношенні помітно відрізнялися від сусідніх народів. Що стосується походження цієї етнічної групи, то досі у науковому середовищі ведеться запекла полеміка між прихильниками місцевого та кочівного походження лемків. Сама назва «лемки» вигадана етнографами лише в XIX столітті, історично ці люди називали себе русинами, руснаками.

Життя лемків мало чим відрізнялося від історії інших українських земель. Примітним є той факт, що там національне відродження розпочалося у середині XIX століття. Як і вся українська інтелігенція на той час, лемки відчували себе частиною єдиного українського народу, послідовно відстоюючи концепцію слов'янської єдності, що знаходило відображення в традиційному одязі.

Аналіз досліджень. Проблематика дослідження традиційного лемківського одягу як частини декоративно-ужиткового мистецтва знайшла відображення в численних публікаціях сучасних дослідників. Так, М. Білан дослідив традиційний лемківський одяг в контексті вивчення українського строю загалом (Білан, 2011). Тоді як Л. Бурачинська вивчала питання складових та походження традиційного лемківського одягу як частини українського народного одягу (Бурачинська, 1992). Г. Ворочинська звернула свої розвідки на систематизацію інформації про українські народні жіночі прикраси XIX – початку XX століть лемків (Ворочинська, 2007). Натомість І. Грибанич вивчав специфіку народного одягу лемків Туринської та Ужанської долин кінця XIX – 40-х років XX ст. (Грибанич, 2010). У напрацюваннях В. Коцана знаходимо відомості про традиційний жіночий безрукавний одяг українців Закарпаття середини XIX – першої половини XX ст. (Коцан, 2012); традиційний народний одяг лемків Великоберезнянщини кінця XIX – першої половини XX ст. (Коцан, 2011).; традиційний народний одяг як джерело вивчення та популяризації культурної спадщини Закарпаття (Коцан,

2015). Привертають увагу висновки І. Красовського щодо дослідження матеріальної культури лемків північних схилів Карпат ХІХ – початку ХХ ст. (Красовський, 1988). Цікавими вважаємо напрацювання Л. Курись щодо визначення семантики лемківського костюму в контексті діалогу культур. (Курись, 2014). У науковій спадщині М. Петрякової знаходимо відомості про етно-мистецькі особливості чоловічого традиційного вбрання лемків. (Петрякова, 2006). Р. Пилип конкретизував місце художньої вишивки українців Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями) в традиційному костюмі лемків (Пилип, 2012). Виваженістю відрізняються висновки М. Тиводара щодо етнографії Закарпаття в контексті вивчення традиційного лемківського одягу (Тиводар, 2011). Разом з тим проблема дослідження традиційного лемківського одягу як частини декоративно-ужиткового мистецтва залишається актуальною.

Мета статті – дослідити специфіку традиційного лемківського одягу як частини декоративно-ужиткового мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Традиційний одяг формується протягом усієї багатовікової історії народу і передається з покоління в покоління, забезпечуючи таким чином наступність етнокультурної інформації. Особливістю традиційного одягу певного етносу є те, що традиції його крою, декору є плодом колективної творчості, і він тісно пов'язаний із способом життя народу. Тому основні її елементи формою є загальними для всього етносу і мають яскраво виражений етнічний характер. Актуальність теми визначається ще й тим, що традиційний одяг, будучи однією зі складових культури повсякденності етносу, служить способом збереження, відтворення та трансляції етнічної культури під час зміни поколінь і має свої неповторні риси, що сформувалися під впливом багатьох факторів. Крім того, традиційний одяг лемків як елемент повсякденної культури завжди відображає матеріальну (технологічну, виробничу, економічну) сферу суспільного життя, що дозволяє наблизитися до розуміння базових соціальних структур у їхньому історичному розвитку й інтегрує частину декоративно-ужиткового мистецтва.

Історія одягу – це відображення історії людства, оскільки всі досягнення чи наукові відкриття, так чи інакше, знайшли своє застосування в одязі. Такими важливими віхами історії людства стали винахід ткацького верстата, швейної машини, початок виробництва синтетичних барвників і тканин тощо. Одяг дає уявлення про культурні та

економічні контакти народів, їх естетичні ідеали і звичаї, володіючи при цьому багатьма властивостями мови.

У цій якості одяг повідомляє «про людину, яка його носить, найрізноманітнішу інформацію, що дає уявлення не лише про властивості її характеру та звички, а й про те соціокультурне середовище, до якого ця людина належить» (Коцан, 2015). Будучи невід'ємним компонентом повсякденного життя людини – її побуту, навколишнього світу речей, одяг разом з тим відображає у собі явища іншого, вищого рівня, що належать сфері свідомості та поведінкових форм. Можна сміливо сказати, що зміни культури повсякденності народу чи певного етносу незмінно відбиваються у одязі, оскільки одяг у всі часи був найважливішим адаптивним елементом серед етносу.

Для кращого осмислення ролі одягу у повсякденному житті лемків визначимо поняття «одяг», «костюм», «традиційний одяг», оскільки залежно від напрямку дослідження різні автори по-різному трактують ці поняття. Відомий дослідник народного одягу М. Петрякова (2006) визначає костюм «у всіх сенсах цього терміну, тобто комплекс, до якого, крім власне одягу, входить головний убір, взуття, прикраси, а також зачіска, доповнення до костюма – його аксесуари» (Петрякова, 2006).

І. Красовський у своєму дослідженні костюма лемків як феномена культури, має на увазі під ним «все, що виключно змінює образ людини, перебуваючи на її тілі» (Красовський, 1988). Ураховували, що одяг складається з усіх речей, що оточують людину в повсякденному житті, найближче знаходиться до її тіла, будучи прошарком між людиною та середовищем її проживання.

З допомогою одягу людина адаптувалась до довкілля, під яким маються на увазі як природно-географічні, й історичні (соціальні, політичні, економічні) умови її буття. Тобто, одяг – це все речі, якими необхідно людині покрити своє тіло, пристосовуючись до довкілля. Порівняно з костюмом одяг має більш широкий зміст. Якщо костюму характерні комплексність, багатопредметність, з допомогою яких створюється певний образ людини. Тобто, костюм можна розглядати тільки у зв'язку з його носієм, то під одягом маємо на увазі величезний набір предметів різного призначення, призначених для покриття тіла, який можна класифікувати за різними ознаками.

Тоді як традиційний можна визначити той одяг, який мав стійкий характер досить довгий відрізок часу. Особливістю традиційного одягу є те, що він, тісно пов'язаний з життям лемків, створювався не однією людиною, а був результатом колективної

творчості лемків в сфері декоративно-ужиткового мистецтва. Тому основні елементи традиційного одягу лемків формою були загальними для всього етносу лемків і мали яскраво виражений етнічний характер. Повсякденні та святкові форми одягу, одяг бідняків та багатіїв відрізнялися лише якістю матеріалів та прикрас. Однак це не означає, що традиційний одяг лемків абсолютно схожий. Він дуже різноманітний, бо, представляючи колективну творчість, традиційний одяг залишав широкий простір для розвитку яскравої індивідуальності. Жоден предмет одягу, навіть однієї вікової групи і який був на одній і тій території, хоч і включав елементи загального типу, не повторював інший.

Крім того, не можна стверджувати, що традиційний одяг лемків не змінювався з плином часу. Як зазначалося вище, одяг завжди відбиває ті чи інші зміни культури повсякденності етносу. А інтенсивність цих змін у різні часові відтинки була різною, тому в різні періоди історії лемків характер змін у традиційному одязі був різним, залежним від різних чинників. Для аналізу ролі одягу у повсякденному житті певного етносу, необхідно спочатку вивчити специфіку культури повсякденності цього народу, оскільки від цих специфічних особливостей залежали і матеріали, що застосовуються для виготовлення одягу, та конструкція одягу, що диктуються умовами повсякденного життя, та декоративне оформлення одягу, що є етнічно характерною ознакою.

Традиційний одяг лемків відображав всі зміни повсякденного життя. Насамперед зміни в одязі пов'язані зі змінами типу господарської діяльності. Основною характеристикою традиційного одягу лемків є його стійкість на досить тривалому відрізку часу, але не можна стверджувати, що традиційний одяг не змінювався століттями. На нашу думку, одяг завжди відображає ті чи інші зміни культури повсякденності етносу. А інтенсивність цих змін в різні роки була різною, тому в різні періоди історії лемків характер змін у традиційному одязі був різним, й залежав від різних факторів. Відповідно змінювалися і численні функції одягу, які є одним із показників інтенсивності змін культури повсякденності етносу. Тому аналіз характеру трансформацій функцій одягу лемків дозволить виявити роль одягу у культурі цієї етнічної спільності, цим, відбиваючи її специфічні особливості.

Однією із головних відмітних ознак регіональної приналежності одягу лемків є його естетичне оформлення за допомогою різних декоративних прийомів та варіювання предметів одягу, взуття,

головних уборів, що особливо проявляється у святковому та обрядовому одязі.

У повсякденному житті лемків вікова функція одягу відображала перехід із одного вікового статусу до іншого. Особливо були помітні вікові відмінності у жіночому одязі. Одяг молодих жінок відрізнявся кольоровою насиченістю, великою кількістю вишивки та включенням додаткових елементів як власне одягу, так і прикрас. Тому костюм зрілої жінки істотно відрізнявся від одягу дівчат, а також бабусь. Не випадково, оскільки саме у такому віці жінка асоціювалася з образом берегині та продовжувачки роду.

Висновки. Як об'єкт матеріальної та духовної культури й частина декоративно-ужиткового мистецтва традиційний костюм лемків – явище настільки багатопланове та унікальне, що може розглядатися в контексті різних наукових, культурологічних, мистецтвознавчих та інших досліджень, відкриваючи великі можливості як для теоретичного осмислення, так і для практичного втілення. Одяг лемків містить інформацію про вік і соціальний статус власника, про його статеву приналежність, місце проживання (етнос) і життєвий уклад, професію та звичаї, релігійні уявлення та епоху, втілюючи цілісну модель, що інтегрує універсали традиційної картини світу. Традиційний костюм лемків поряд з мовною культурою, усною народною творчістю, обрядовими традиціями утворює єдину знакову систему, відбиваючи певний спосіб життя. Розгляд традиційного одягу лемків як своєрідної мови культури можливий з точки зору витлумачення костюма як особливого виду семіотичної системи. Очевидно, що традиційний костюм лемків виконував різноманітні функції, серед яких: практична, утилітарна, естетична, вікова, соціально-статева (функція костюма заміжньої жінки) і тісно пов'язану з нею моральну функцію, а також функцію святкового костюма, обрядову, професійну, функцію стану, функції, що вказують на рід занять, та регіональну функцію.

Традиційний народний костюм лемків сприяв взаємодії та адаптації культур, являючи собою своєрідний соціокод, який фіксує певні характеристики конкретної культури і, водночас, є посередником між типами культур різних хронологічних періодів та різних етносів, здійснюючи комунікацію, трансляцію та засвоєння певної, значимої для даної культури інформації.

На закінчення можна відзначити, що традиційний костюм лемків, який створювався протягом років, є невід'ємною частиною матеріальної та духовної культури й складником декоративно-ужиткового мистецтва лемків. Вивчення зразків

народної творчості переконає, наскільки органічно у народному вбранні поєднані функціональні, конструктивні, семіотичні та естетичні якості. Саме завдяки такому з'єднанню було

створено гранично доцільні речі. Декоративно-ужиткове мистецтво лемків формувалося протягом тривалої історії, зберігало все найцінніше та виправданіше життям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан М. С. Український стрій. К. : Априорі, 2011. 267 с.
2. Бурачинська Л. Український народний одяг. Торонто-Філадельфія: Світова Федерація Українських Жіночих Організацій. Комісія Народного Мистецтва, 1992. 310 с.
3. Врочинська Г. В. Українські народні жіночі прикраси XIX – початку XX століть : монографія. К. : Родовід, 2007. 189 с.
4. Грибанич І. Народний одяг лемків Туринської та Ужанської долин кінця XIX – 40-х років XX ст. *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. 2010. Вип. IX-X. С. 356–361.
5. Коцан В. В. Традиційний жіночий безрукавний одяг українців Закарпаття середини XIX – першої половини XX ст. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2012. Вип. 28. С. 124–135.
6. Коцан В. В. Традиційний народний одяг лемків великобережнщини кінця XIX – першої половини XX ст. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Вип., 26. С. 220–232.
7. Коцан Василь Традиційний народний одяг як джерело вивчення та популяризації культурної спадщини Закарпаття. *Historical and Cultural Studies*. 2015. Vol. 2. №. 1. С. 53–60.
8. Красовський І. Матеріальна культура лемків північних схилів Карпат XIX – початку XX ст. *Науковий збірник української культури у Свиднику*. 1988. Вип. 13. С.301–361.
9. Курись Людмила Семантика лемківського костюму в контексті діалогу культур. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Випуск 15. Частина 2. С. 222–228.
10. Петрякова М. Етномистецькі особливості чоловічого традиційного вбрання лемків. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтва*. 2006. № 9. С. 78–89.
11. Пилип Р. І. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями). Ужгород: ПП “Повч Р. М.”, 2012. 466 с.
12. Тиводар М. П. Етнографія Закарпаття: Історикоетнографічний нарис. Ужгород: Гражда, 2011. 416 с.

REFERENCES

1. Bilan M. S. Ukrainskyi strii [Ukrainian structure]. K. : Apriori, 2011. 267 s. [in Ukrainian].
2. Burachynska L. Ukrainskyi narodnyi odiah [Ukrainian folk clothes]. Toronto-Filadelfia: Svitova Federatsiia Ukrainskykh Zhinochykh Orhanizatsii. Komisiia Narodnoho Mystetstva, 1992. 310 s. [in Ukrainian].
3. Vrochynska H. V. Ukrainski narodni zhinochi prykrasy KhIKh – pochatku KhKh stolit [Ukrainian folk women's jewelry of the 19th and early 20th centuries]: monohrafiia. K. : Rodovid, 2007. 189 s. [in Ukrainian].
4. Hrybanych I. Narodnyi odiah lemkiu Turynskoi ta Uzhanskoi dolyn kintsia XIX – 40-ky rokiv XX st [Folk clothing of the Lemks of the Turin and Uzhan valleys of the end of the XIX – 40s of the XX century]. *Naukovyi zbirnyk Zakarpatskoho kraieznavchoho muzeiu*. 2010. Vyp. IKh-Kh. S. 356–361. [in Ukrainian].
5. Kotsan V. V. Tradytsiinyi zhinochyi bezrukavnyi odiah ukraintsiv Zakarpattia seredyny KhIKh – pershoi polovyny KhKh st [Traditional women's sleeveless clothing of Transcarpathian Ukrainians of the middle of the 19th – the first half of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. 2012. Vyp. 28. S. 124–135. [in Ukrainian].
6. Kotsan V. V. Tradytsiinyi narodnyi odiah lemkiu velykoberezhnianshchyny kintsia XIX – pershoi polovyny XXst [Traditional folk clothing of the Lemkos of Velikoberezhnianshchyn region of the end of the 19th – the first half of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. 2011. Vyp., 26. S. 220–232. [in Ukrainian].
7. Kotsan Vasyl Tradytsiinyi narodnyi odiah yak dzherelo vyvchennia ta populyaryzatsii kulturnoi spadshchyny Zakarpattia [Traditional folk clothing as a source of study and popularization of the cultural heritage of Transcarpathia]. *Historical and Cultural Studies*. 2015. Vol. 2. №. 1. S. 53–60. [in Ukrainian].
8. Krasovskyi I. Materialna kultura lemkiu pivnichnykh skhyliv Karpat XIX – pochatku XX st [Material culture of the Lemks of the northern slopes of the Carpathians of the 19th – early 20th centuries]. *Naukovyi zbirnyk ukraïnskoi kultury u Svidnyku*. 1988. Vyp. 13. S. 301–361. [in Ukrainian].
9. Kurys Liudmyla Semantyka lemkiuskoho kostiumu v konteksti dialohu kultur [Semantics of the Lemki costume in the context of the dialogue of cultures]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. 2014. Vypusk 15. Chastyna 2. S. 222–228. [in Ukrainian].
10. Petriakova M. Etnomystetski osoblyvosti cholovichoho tradytsiinoho vbrannia lemkiu [Ethno-artistic features of men's traditional clothing of the Lemkos]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstva*. 2006. № 9. S. 78–89. [in Ukrainian].
11. Pylyp R. I. Khudozhnia vyshyvka ukraintsiv Zakarpattia KhIKh – pershoi polovyny KhKh st. (typolohiia za pryznachenniam, khudozhnimy ta lokalnymy osoblyvostiamy) [Artistic embroidery of Transcarpathian Ukrainians of the 19th – first half of the 20th centuries. (typology by purpose, artistic and local features).]. *Uzhhorod: PP “Povch R. M.”*, 2012. 466 s. [in Ukrainian].
12. Tyvodar M. P. Etnohrafiia Zakarpattia: Istorykoetnografichniy narys [Ethnography of Transcarpathia: Historical Ethnographic Essay]. *Uzhhorod: Hrazhda*, 2011. 416 s. [in Ukrainian].